

ANNA TUNIA

OBOWIĄZKI DUCHOWNEGO W PROCEDURZE ZAWIERANIA MAŁŻEŃSTWA WYZNANIOWEGO ZE SKUTKAMI CYWILNYMI

Obowiązki duchownego związane z zawarciem małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej określone zostały przez przepisy prawa polskiego o zawieraniu małżeństw, jak i przez przepisy prawa wewnętrznego kościołów i innych związków wyznaniowych, w których mogą być zawierane małżeństwa o podwójnym skutku¹. Generalnie obowiązki te można usystematyzować następująco:

- obowiązki związane z przygotowaniem narzeczonych do zawarcia małżeństwa,
- obowiązek odebrania oświadczenia woli o uzyskaniu skutków cywilnych,
- obowiązek asystowania przy małżeństwie wyznaniowym,
- obowiązek sporządzenia i przekazania zaświadczenia o zawartym małżeństwie do urzędu stanu cywilnego.

1. OBOWIĄZKI DUCHOWNEGO ZWIĄZANE Z PRZYGOTOWANIEM DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA

Aby móc nakreślić pełny zakres obowiązków związanych z przygotowaniem narzeczonych do zawarcia małżeństwa, należy wskazać

¹ W niniejszym opracowaniu omówione zostaną kwestie związane z zawieraniem małżeństw w tych kościołach i związkach wyznaniowych, które mają możliwość cywilnej rejestracji małżeństw wyznaniowych zapewnioną w ustawach regulujących w sposób indywidualny ich status prawny.

zarówno te, które duchowny ma spełnić w ramach przygotowywania do zawarcia małżeństwa wyznaniowego, jak i te, które związane są z przygotowaniem nupturientów do zawarcia małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej.

1.1.OBOWIĄZKI ZWIĄZANE Z PRZYGOTOWANIEM
DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA WYZNANIOWEGO

Odpowiednie postanowienia dotyczące przygotowania nupturientów do zawarcia małżeństwa wyznaniowego zawierają przepisy prawa wewnętrznego Kościoła katolickiego², Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego³, Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego⁴, Kościoła Zielonościńskiego⁵ oraz Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego⁶. Brak jest natomiast uregulowań w tym zakresie

² Zob. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Paulii PP. promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 1984; *Instrukcja Episkopatu Polski z dnia 5 września 1986 r. o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966-1993)*, pod red. Cz. Krakowiaka, L. Adamowicza, Lublin 1994, s. 151-209.

³ Zob. *Pragmatyka Służbowa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 listopada 1998 r.*, w: *Zbiór przepisów prawnych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Bielsko-Biała 1999.

⁴ Zob. *Prawo Zborowe Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1998. Tekst dostępny na stronie internetowej: <http://www.adwentysty.pl>.

⁵ Zob. *Prawo Wewnętrzne Kościoła Zielonościńskiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, uchwalone na synodzie nadzwyczajnym w Warszawie w dniu 9 maja 1998 r. i zweryfikowane o postanowienia Naczelnej Rady Kościoła z dnia 10 stycznia 2001 r. Tekst *Prawa Wewnętrznego* dostępny na stronie internetowej: <http://www.kz.pl>.

⁶ W Kościele prawosławnym nie istnieje zbiór przepisów określonych jako prawo wewnętrzne, który zawierałby przepisy o charakterze normatywnym dotyczące małżeństwa (w tym przygotowania narzeczonych do jego zawarcia). Odnośne zasady wynikają wprost z założeń teologiczno-doktrynalnych. Chociaż w Kościele tym mówi się o istnieniu Prawosławnego Prawa Kanonicznego, to jednak prawo to rozumiane jest jako „zbiór starożytnych tekstów, odzwierciedlających dyscyplinę i praktykę pierwszego tysiąclecia historii chrześcijaństwa” (J. Meyendorff, *Małżeństwo w Prawosławiu. Liturgia, teologia, życie*, Lublin 1995, s. 115). Wskazywane są tu jako obowiązujące w tym zakresie: kanony apostołskie, kanony siedmiu soborów powszechnych,

w prawie wewnętrznym Kościoła Ewangelicko-Reformowanego⁷, Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego⁸, Kościoła Polskokatolickiego⁹, Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, Kościoła Chrześcijańskich Baptystów¹⁰ oraz Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich¹¹.

W Kościele katolickim obowiązki duchownego związane z przygotowaniem narzeczonych do zawarcia małżeństwa kanonicznego określone zostały szczegółowo w *Instrukcji Episkopatu Polski z dnia 5 września 1986 r. o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*¹². Instrukcja ta przewiduje, iż duchowny (proboszcz, administrator parafii), do którego zgłaszają się nupturienti, pragnący

kanony soborów lokalnych i prowincjonalnych, które następnie uzyskiwały powszechną akceptację, oraz kanony Ojców Kościoła (św. Dionizy Aleksandryjski, św. Bazyli Wielki, św. Tymoteusz Aleksandryjski, bł. Teofan). Zob. S. Hrycuniak, *Prawosławne pojmowanie małżeństwa*, Białystok 1994, s. 88.

⁷ Zob. *Prawo Wewnętrzne Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 5 maja 1991 r.*, w: W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, s. 118-130.

⁸ Zob. *Prawo Wewnętrzne Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 czerwca 1996 r.*, w: W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych*, s. 139-157.

⁹ Zob. *Prawo Wewnętrzne Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 czerwca 1995 r.*, w: W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych*, s. 171-200.

¹⁰ *Prawo Wewnętrzne Kościoła Chrześcijańskich Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 października 1995 r.* przewiduje jedynie, iż do zadań zboru Kościoła wynikających z Pisma Świętego należy w szczególności dokonywanie obrzędu zaślubin małżeńskich (art. 25 ust. 1 pkt 2). Tekst *Prawa Wewnętrznego* w: W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych*, s. 171-200.

¹¹ *Statut Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 grudnia 1992 r.* w odniesieniu do kwestii zawierania małżeństwa stanowi tylko, iż podstawowym zadaniem rabina i podrabina jest udzielanie ślubów (art. 31 pkt 2). Tekst *Statutu* w: W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych*, s. 369-380.

¹² Przepisy tej *Instrukcji* – w zakresie dotyczącym przygotowania do małżeństwa – zostały utrzymane w mocy przez *Instrukcję Konferencji Episkopatu Polski dla duszpasterzy z dnia 22 października 1998 r. dotyczącej małżeństwa konkordatowego* („Biuletyn KAI” 1998, nr 90, s. 15-18), która stanowi, iż „z wejściem w życie niniejszej Instrukcji uchyla się postanowienia Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z dnia 5 września 1986 r., które są jej przeciwne, potwierdzając jednocześnie obowiązywalność pozostałych przepisów

zawrzeć związek małżeński, powinien nie tylko dokonać określonych formalności urzędowych, ale także zatroszczyć się o odpowiednie przygotowanie narzeczonych do wstąpienia w ten związek. W tym celu powinien poinformować ich o konieczności odbycia stosownych konferencji i konsultacji przedmałżeńskich, a także o potrzebie duchowego przygotowania się do tego aktu. Duchowny powinien przekonać się o dojrzałości narzeczonych do zawarcia małżeństwa, stwierdzić, czy rozumieją, czym jest małżeństwo i jakie wypływają z niego prawa i obowiązki. Uczynić to winien na podstawie kanonicznego przesłuchania narzeczonych, które należy odnotować w formie protokołu rozmów kanoniczno-duszpasterskich¹³. Czynności te należą bowiem do tzw. przygotowania bezpośredniego, które w Kościele katolickim jest obowiązkowe dla wszystkich nupturientów.

Z kolei w ramach czynności formalnych duchowny obowiązany jest przede wszystkim uzyskać od nupturientów stosowne dokumenty, na podstawie których stwierdzi ich tożsamość¹⁴ oraz zdolność do zawarcia małżeństwa. Oprócz dowodu tożsamości nupturientów nieznanych duchownemu powinien on uzyskać także metryki chrztu¹⁵ narzeczonych. Metryka chrztu jest dokumentem, który nie tylko identyfikuje osobę¹⁶, ale przede wszystkim daje ochrzczoneму prawo przyjmowania innych sakramentów. Ze względu zaś na to, że na

w niej zawartych”. Zgodnie zaś z n. 11a *Instrukcji KEP* z 1998 r. przygotowanie do zawarcia małżeństwa kanonicznego ma odbywać się „tak jak dotychczas”.

¹³ Wzór tego protokołu określony został w *Instrukcji Konferencji Biskupów Polskich z dnia 9 września 1946 r. o kanonicznym badaniu narzeczonych przed ślubem*. Zob. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II*, t. 3: *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1984, s. 101 (dalej: T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*).

¹⁴ Stosowne polecenie w tej sprawie zawarte jest w n. 44 *Instrukcji EP* z 1986 r. Stanowi ona, że imiona i nazwiska narzeczonych nieznanych duszpasterzowi powinny zostać stwierdzone na podstawie dowodu osobistego lub innego publicznego dokumentu, w którym określone jest miejsce i data urodzenia nupturienta oraz znajduje się jego fotografia.

¹⁵ Metryka ta jest dokumentem zawierającym pełny wypis z aktu chrztu znajdującego się w parafialnej księdze ochrzczonego albo jest tylko wyciągiem z tego aktu. Zob. T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, s. 104.

¹⁶ Metryka chrztu pozwala duchownemu stwierdzić imię i nazwisko, wiek nupturientów, wskazuje na brak przeszkody różnej wiary, zawiera informacje o wyznaniu stron oraz o obrządku łacińskim. Tamże.

metryce tej dokonuje się wszystkich istotnych adnotacji o stanie osoby¹⁷, duchowny musi ją otrzymać, zanim przystąpi do dalszych czynności związanych z przygotowaniem narzeczonych do zawarcia małżeństwa. Duchowny winien ją uzyskać zawsze od nupturientów, którzy zostali ochrzczeni w innej parafii niż ta, w której chcą zawrzeć związek małżeński. Przyjmując metrykę, duchowny powinien sprawdzić datę jej wystawienia oraz jakie są na niej adnotacje. Jeżeli na metryce brakuje adnotacji o przyjętym bierzmowaniu, powinien poinformować nupturientów o potrzebie dołączenia stosownego dokumentu, a w razie nieprzyjęcia jeszcze tego sakramentu przez którąś ze stron o konieczności uczynienia zadość temu obowiązkowi, o ile to możliwe jeszcze przed zawarciem małżeństwa (kan. 1065 § 1 KPK).

Duchowny – w ramach czynności przygotowujących zawarcie małżeństwa – zobowiązany jest do ustalenia stanu wolnego stron, a także do stwierdzenia, czy nie istnieją między nimi przeszkody małżeńskie lub inne okoliczności, które mogłyby wpływać na ważność zgody małżeńskiej. W tym celu może zażądać innych odpowiednich dokumentów. Tak np. gdy chodzi o osobę, która już wcześniej pozostawała w związku małżeńskim, dokumentem takim jest prawomocne orzeczenie sądu kościelnego o stwierdzeniu nieważności małżeństwa kanonicznego lub reskrypt dyspensy papieskiej od małżeństwa niedopełnionego (kan. 1706 KPK), lub dekret ordynariusza miejsca, stwierdzający rozłączenie małżonków na podstawie tzw. przywileju Pawłowego¹⁸ (n. 54 *Instrukcji EP* z 1986 r.). W odniesieniu

¹⁷ Adnotacje dokonane na metryce mogą dotyczyć faktu przyjęcia sakramentu bierzmowania, zawarcia związku małżeńskiego, przyjęcia święceń kapłańskich lub złożenia wieczystych ślubów zakonnych. Tamże.

¹⁸ „Przywilej Pawłowy” ogłoszony został przez św. Pawła w Pierwszym Liście do Koryntian (7, 12-15). Polega on na tym, że małżeństwo, które zostało zawarte przez dwie nieochrzczone osoby, może zostać rozwiązane, gdy jedna z nich przyjęła chrzest, druga zaś nie chce się ochrzcić i albo zrywa wspólne pożycie, albo je uniemożliwia, nie chcąc żyć bez obrazy Boga. Przywilej ten – zwany również przywilejem na korzyść wiary – rozwiązuje małżeństwo zawarte przed chrztem z chwilą zawarcia nowego małżeństwa, pod warunkiem jednak, że małżonek nieochrzczony odchodzi od małżonka, który się ochrzcił (kan. 1143 § 1 KPK). Zob. W. Góralski, *Małżeństwo*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 3: *Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła*, Lublin 1986, s. 328; T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, s. 221.

do wdowca prawodawca wymaga udokumentowania śmierci współmałżonka poprzez złożenie autentycznego dokumentu kościelnego lub świeckiego potwierdzającego ten fakt. Dokumentem tym najczęściej jest metryka śmierci wystawiona przez proboszcza na podstawie aktu zgonu znajdującego się w parafialnej księdze zmarłych. Może to być także wyciąg z cywilnego aktu zgonu wystawiony przez urząd stanu cywilnego¹⁹. Jeżeli jednak śmierć jednego z małżonków nie może zostać udowodniona ani na podstawie dokumentu kościelnego, ani cywilnego, duchowny musi uzyskać od nupturientów tzw. dekret wdowieństwa, czyli wydane przez biskupa diecezjalnego orzeczenie domniemanej śmierci współmałżonka zaginionego (kan. 1707 § 1 KPK). Dowodem stwierdzającym stan wolny osoby jest także sama metryka chrztu stron. Musi być ona jednak „świeżej daty”, czyli musi być wydana nie wcześniej niż sześć miesięcy przed zgłoszeniem się narzeczonych do urzędu parafialnego (n. 44 *Instrukcji EP* z 1986 r.).

Niekiedy konieczne jest także złożenie zezwolenia ordynariusza miejsca na zawarcie małżeństwa kanonicznego. Dotyczy to sytuacji określonych w kan. 1071 KPK. Zgodnie z tym kanonem zezwolenie to konieczne jest w przypadku zawierania małżeństwa przez tułaczy²⁰, przez osobę, która notorycznie porzuciła wiarę²¹ lub jest związana cenzurą²². W przypadku osoby, która porzuciła wiarę, oprócz

¹⁹ Tamże, s. 106.

²⁰ Przez „tułaczy” prawodawca kanoniczny nakazuje rozumieć osoby, które nie mają ani stałego, ani tymczasowego miejsca zamieszkania (kan. 100 KPK).

²¹ Przez „osobę, która notorycznie porzuciła wiarę”, należy rozumieć tego, kto należąc do pełnej jedności z Kościołem katolickim poprzez przyjęcie w nim chrztu św. lub nawrócenie się do niego, zrywa z nim przez odrzucenie lub wyparcie się wyznawanej wiary. Istotne jest przy tym, aby wyparcie się wiary lub zerwanie z Kościołem było dokonane publicznie lub w takich okolicznościach, że nie da się tego ukryć. Należy dodać, iż w przypadku gdy taka osoba chce zawrzeć związek w Kościele katolickim, oprócz zezwolenia ordynariusza miejsca musi przedstawić rękojmię wiary zgodnie z kan. 1125 KPK. Zob. T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, s. 108.

²² „Cenzura” to kara, która pozbawia osobę, na którą została ona nałożona, pewnych dóbr duchowych lub doczesnych tak długo, aż zaprzestanie swego oporu i uzyska rozgrzeszenie. Racją uzasadniającą uzyskanie zezwolenia na zawarcie małżeństwa przez osobę, na którą została nałożona cenzura, jest fakt, iż kara ta pozbawia wiernego prawa przyjmowania sakramentów. Zob. J. Krukowski, *Kara kościelna*

zezwoleń wymaga się także – zgodnie z kan. 1125 KPK – złożenia tzw. rękojmii wiary²³. Zezwolenie ordynariusza miejsca konieczne jest również przy małżeństwie zawierającym przez osoby małoletnie bez wiedzy rodziców albo wobec ich uzasadnionego sprzeciwu, przy małżeństwie, które nie może być uznane lub zawarte według prawa państwowego, oraz przy małżeństwie osoby, którą wiążą naturalne obowiązki wobec innej strony lub wobec dzieci, wynikające z poprzedniego związku, a także przy małżeństwie zawierającym przez pełnomocnika. W tym ostatnim przypadku duchowny oprócz zezwolenia powinien otrzymać również dokument pełnomocnictwa.

W sytuacji gdy między nupturientami istnieją przeszkody małżeńskie, duchowny powinien zatroszczyć się o uzyskanie przez nich stosownej dyspensy, o ile od danej przeszkody można dyspensować. Powinien w ich imieniu sporządzić prośbę o taką dyspensę, podając w niej słuszną przyczynę jej udzielenia²⁴.

Do czynności przygotowujących zawarcie małżeństwa należy także wygłoszenie zapowiedzi przedmażeńskich, które w Kościele katolickim są obowiązkowe²⁵.

W Autokefalicznym Kościele Prawosławnym do obowiązków duchownego w ramach przygotowania nupturientów do zawarcia mał-

w ogólności, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 4: *Księga VI. Sankcje w Kościele*, Lublin 1987, s. 163-164.

²³ „Rękojmia wiary” to złożenie przez osobę należącą do Kościoła katolickiego oświadczenia, że jest gotowa odsunąć od siebie niebezpieczeństwo utraty wiary i uczynić wszystko, aby dzieci zrodzone z małżeństwa zostały ochrzczone i wychowane w wierze katolickiej. Zob. W. Góralski, *Małżeństwo*, s. 244.

²⁴ Kan. 90 § 1 KPK stanowi bowiem, że „nie należy dyspensować bez słusznej i racjonalnej przyczyny”. Szerzej: tamże, s. 235-240; T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, s. 117-124.

²⁵ Prawodawca kanoniczny, wprowadzając wymóg głoszenia zapowiedzi przedślubnych, zalecił kościołom w poszczególnych krajach wydanie norm partykularnych regulujących ten obowiązek (kan. 1067 KPK). Konferencja Episkopatu Polski wydała odpowiednie przepisy w *Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z dnia 5 września 1986 r.* Zgodnie z jej postanowieniami celem zapowiedzi ma być nie tylko upewnienie się o nieistnieniu między określonymi osobami przeszkód małżeńskich, ale także dlatego, że małżeństwo ma być faktem znanym całej wspólnocie kościelnej (n. 94). W razie niemożności ich wygłoszenia należy postarać się o odpowiednią dyspensę. Tamże, s. 113.

żeństwa należy przede wszystkim stwierdzenie braku przeszkód między stronami. Stwierdzenia tego winien dokonać proboszcz parafii, w której jedna ze stron ma stałe miejsce zamieszkania. Duchowny winien stwierdzić imiona i nazwiska zgłaszających się osób, ich wiek, nieistnienie między nimi pokrewieństwa lub powinowactwa, ich przynależność wyznaniową, miejsce stałego zamieszkania oraz czy zawierają związek małżeński z wolnej woli. Stwierdzenia powyższych danych duchowny ma dokonać na podstawie złożonych przez narzeczonych odpowiednich dokumentów, tj. metryk chrztu, wyciągu z akt małżeństwa zarejestrowanego w urzędzie stanu cywilnego, a także – w sytuacji gdy jedna ze stron należy do innej parafii – świadectwa przedślubnego proboszcza parafii rodzimej nupturienta. Wiarygodność danych ma zostać potwierdzona podpisami złożonymi przez narzeczonych oraz przez dwóch świadków. Oprócz stwierdzenia tożsamości nupturientów oraz braku przeszkód do zawarcia małżeństwa duchowny winien sprawdzić, czy narzeczeni znają zasady nauki chrześcijańskiej oraz czy są świadomi obowiązków wynikających z zawarcia małżeństwa²⁶.

Do czynności przygotowujących zawarcie małżeństwa należy także wygłoszenie zapowiedzi przedślubnych, które w Kościele prawosławnym – podobnie jak w Kościele katolickim – są obowiązkowe, a ich celem jest upewnienie się, że między określonymi osobami nie ma rzeczywiście żadnych przeszkód do zawarcia małżeństwa²⁷.

Odpowiednie postanowienia odnośnie do przygotowania narzeczonych do zawarcia małżeństwa zawarte zostały w prawie wewnętrznym Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Zawiera je *Pragmatyka Służbowa* z 1998 r. Przewiduje ona, że obowiązkiem proboszcza jest sprawdzenie zdolności prawnej nupturientów do zawarcia małżeństwa, co uczynić powinien na podstawie ich pisemnych oświadczeń oraz przedłożonych przez nich dokumentów, którymi są:

- świadectwo chrztu św. z adnotacją o konfirmacji i stanie cywilnym,
- wystawione przez urząd stanu cywilnego dokumenty, stwierdzające zdolność prawną do zawarcia małżeństwa,

²⁶ Zob. S. Hrycuniak, *Prawosławne pojmowanie małżeństwa*, s. 102.

²⁷ Tamże, s. 103.

- dodatkowe dokumenty określone przez prawo wewnętrzne Kościoła lub przez porozumienia zawarte między państwem a Kościołem (§ 116).

W ramach czynności przygotowujących zawarcie małżeństwa duchowny ma obowiązek wygłoszenia zapowiedzi małżeńskich. Przepis § 117 *Pragmatyki Służbowej* stanowi, że „okres zapowiedzi małżeńskich wynosi miesiąc i jeden dzień. Zapowiedzi głoszone są w kościołach parafialnych lub filialnych obojga narzeczonych oraz na tablicach informacyjnych”. Odnośnie do stwierdzenia nieistnienia przeszkód małżeńskich *Pragmatyka Służbowa* stanowi, iż „osoby znajdujące przeszkody do zawarcia związku małżeńskiego winne je zgłosić na piśmie do właściwego duchownego” (§ 119). Oznacza to, że prawodawca ewangelicko-augsburski zakłada, iż obowiązkiem duchownego jest posiadanie wiedzy na temat nieistnienia między stronami przeszkód małżeńskich. Nie wyjaśnia jednak, jaki wpływ mają one na skuteczność zawieranego małżeństwa. Z § 120 *Pragmatyki Służbowej* wynika ponadto, że obowiązkiem duchownego jest troska o pobranie przez narzeczonych nauki przedmałżeńskiej i że obowiązek ten spoczywa na duchownym parafii, w której narzeczeni mają zawrzeć związek małżeński.

Prawo wewnętrzne Kościoła Adventystów Dnia Siódmego, odnosząc się do przygotowania narzeczonych do zawarcia małżeństwa, zawiera jedynie ogólne postanowienia w tej kwestii. Zawarte są one w *Prawie Zborowym*, gdzie w rozdziale 12 („Chrześcijańskie zasady życia”) stwierdza się, że „narzeczeństwo jest czasem, w którym mężczyzna i kobieta [...] coraz lepiej się poznają, przygotowując do planowanego związku” oraz że „osoby, które pragną zawrzeć związek małżeński, winny wziąć pod uwagę wszystkie poglądy i rysy charakteru partnera, z którym chcą związać swoje życie” (s. 126). Prawo to zawiera zatem wskazania dla samych narzeczonych, podkreślając wagę okresu narzeczeńskiego jako przygotowującego osoby do zawarcia małżeństwa. Do duchownych odnosi się jedynie następujący zakaz: „Kościół Adventystów Dnia Siódmego mocno sprzeciwia się małżeństwom zawieranym pomiędzy adventystami a nie adventystami i zdecydowanie ostrzega duchownych adventystycznych przed udzielaniem ślubów takim osobom”, ponieważ „mężowie i żony wią-

żą się razem we wspólnych wartościach duchowych i życiu” (s. 126-127). Oznacza to, że podstawowym obowiązkiem duchownego przygotowującego narzeczonych do zawarcia małżeństwa jest stwierdzenie przynależności do Kościoła adwentystycznego.

Z kolei *Prawo Wewnętrzne Kościoła Zielonoświątkowego* stanowi jedynie o dokonaniu stosownego ogłoszenia o planowanym ślubie. Zgodnie z § 25 ust. 3 „ogłoszenie o ślubie należy podać w zborze macierzystym, co najmniej jeden miesiąc przed terminem zawarcia małżeństwa”. Z przepisu tego można domniemywać, iż w Kościele zielonoświątkowym istotne jest, aby przed zawarciem małżeństwa duchowny stwierdził możliwość jego zawarcia przez określone osoby. Prawdopodobnie chodzi tu o stwierdzenie stanu wolnego stron oraz braku przeszkód do zawarcia małżeństwa.

1.2. OBOWIĄZKI DOTYCZĄCE PRZYGOTOWANIA DO ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA CYWILNEGO

Dla wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych, w których mogą być zawierane małżeństwa o podwójnym skutku, obowiązki duchownego w zakresie przygotowania nupturientów do zawarcia małżeństwa cywilnego określone zostały w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym²⁸ oraz w przepisach prawa o aktach stanu cywilnego²⁹. W odniesieniu do Kościoła katolickiego stosowne postanowienia zostały zawarte także w konkordacie z 1993 r.³⁰

Pewne przepisy instruktażowe zawarte zostały w prawie statutowym niektórych kościołów i innych związków wyznaniowych. Chodzi tu przede wszystkim o *Instrukcję KEP z 1998 r. dla duszpasterzy dotyczącą małżeństwa konkordatowego, Informację dla duchownych adwentystycznych w sprawie małżeństw kościelnych ze skutkami cy-*

²⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r., nr 9, poz. 57, zm. Dz. U. z 1998 r., nr 117, poz. 757).

²⁹ Ustawa z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. z 1986 r., nr 36, poz. 180, zm. Dz. U. z 1998 r., nr 117, poz. 757).

³⁰ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską podpisany w dniu 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1993 r., nr 51, poz. 318).

wilnymi z 1999 r.³¹, *Pragmatykę Służbową Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego* z 1998 r. oraz *Prawo Wewnętrzne Kościoła Zielonoświątkowego* z 1998 r. (znowelizowane w 2001 r.). Należy jednak zauważyć, iż przepisy wewnętrzne kościołów i innych związków wyznaniowych, określając obowiązki duchownego, nie mogą mieć na forum państwowym charakteru wiążącego, ponieważ mielibyśmy do czynienia z recepcją prawa wewnętrznego kościołów i innych związków wyznaniowych do systemu prawa polskiego, a to z kolei sprzeczne jest z konstytucyjną zasadą autonomii i niezależności państwa i kościoła (art. 53 konstytucji).

Obowiązki duchownego, które związane są z przygotowaniem nupturientów do zawarcia małżeństwa cywilnego, dotyczą odebrania od nich zaświadczenia kierownika USC o braku przeszkód cywilnych do zawarcia małżeństwa oraz dokonania stosownego pouczenia narzeczonych.

Obowiązek przyjęcia przez duchownego od nupturientów zaświadczenia kierownika USC wynika z art. 8 § 1 k.r.o. Przepis ten brzmi: „duchowny, przed którym zawierany jest związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego, nie może przyjąć oświadczeń przewidzianych w art. 1 § 2 – bez uprzedniego przedstawienia mu zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa, sporządzonego przez kierownika urzędu stanu cywilnego”.

Przepisy prawa wewnętrznego niektórych kościołów określają ponadto termin przedłożenia duchownemu zaświadczenia z urzędu stanu cywilnego. *Pragmatyka Służbowa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego* zawiera przepis, zgodnie z którym zamiar zawarcia małżeństwa winien zostać zgłoszony duchownemu „w czasie wystarczającym dla potrzebnych czynności prawnych i proceduralnych” (§ 115). *Prawo Wewnętrzne Kościoła Zielonoświątkowego* przewiduje, że nupturienti obowiązani są zgłosić na piśmie zamiar zawarcia małżeństwa, co najmniej 2 miesiące przed terminem zawarcia związku małżeńskiego, dostarczając jednocześnie zaświadczenie urzędu stanu cywilnego

³¹ Zob. Z. Łyko, A. Siciński, *Informacja dla duchownych adwentystycznych w sprawie małżeństw kościelnych ze skutkami cywilnymi*, Warszawa 1999.

o braku przeszkód do zawarcia związku (§ 25). *Informacja dla duchownych adwentystycznych* z 1999 r. stanowi, że „duchowny adwentystyczny nie może udzielić ślubu kościelnego ze skutkami cywilnymi [...] bez wcześniejszego przedłożenia mu [...] zaświadczenia (w trzech egzemplarzach) z urzędu stanu cywilnego o braku przeszkód małżeńskich, czyli zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa” (s. 11). *Instrukcja KEP* z 1998 r. informuje, że „proboszcz nie może załatwić formalności związanych z zawarciem małżeństwa, jeżeli nie zostanie mu przedstawione ważne zaświadczenie kierownika urzędu stanu cywilnego” (n. 13 zd. 2).

Analizując powyższe przepisy wewnętrzne kościołów i związków wyznaniowych, odnoszące się do terminu, w którym ma nastąpić przygotowanie narzeczonych do zawarcia małżeństwa, należy stwierdzić, iż pewne niejasności rodzą się w związku z poleceniem zawartym w n. 13 zd. 2 *Instrukcji KEP*. Wydaje się bowiem, iż nupturienti nie muszą składać zaświadczenia duchownemu w momencie zgłoszenia się do urzędu parafialnego, ponieważ nie jest ono warunkiem wstępnym, koniecznym do rozpoczęcia kanonicznego przygotowania narzeczonych do zawarcia małżeństwa. Zaświadczenie to jednak duchowny musi uzyskać najpóźniej przed rozpoczęciem ceremonii ślubnej, gdyż – zgodnie z art. 8 § 2 k.r.o. – nie może on przyjąć oświadczeń dotyczących wywarcia skutków cywilnych, jeżeli wcześniej nie otrzyma ważnego zaświadczenia kierownika USC³². Wprowadzenie obowiązku otrzymania przez duchownego zaświadczenia od kierownika USC o braku przeszkód z prawa polskiego jako warunku wstępnego do rozpoczęcia przygotowania nupturientów do zawarcia małżeństwa kanonicznego – w przypadku gdy przygotowanie takie w Kościele katolickim trwa trzy miesiące – zbiegłoby się z upływem daty ważności tegoż zaświadczenia³³.

Wydaje się zaś, że polecenia zawartego w art. 8 § 2 k.r.o. „trzymać się” prawodawca adwentystyczny. Potwierdza on bowiem w *Informa-*

³² Zob. A. Tunia, *Forma kanoniczna a skutki cywilne małżeństw zawieranych w trybie art. 1 § 2 k.r.o.*, Lublin 2000, s. 61 (mps, BU KUL).

³³ Zob. H. Misztal, *Prawo małżeńskie*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, pod red. H. Misztala, Lublin–Sandomierz 1999, s. 171.

cji, że „duchowny adwentystyczny nie może udzielić ślubu kościelnego ze skutkami cywilnymi [...] bez wcześniejszego przedłożenia mu [...] zaświadczenia [...] z urzędu stanu cywilnego”. Dalej jednak dodaje, że w okresie ważności zaświadczenia „związek małżeński powinien być zapowiedziany [...]”. To zaś stwierdzenie budzi wątpliwość co do jego słuszności i nasuwa podobny wniosek jak wyżej.

Przepisy prawa wewnętrznego Kościoła zielonoświątkowego, przyjmując 2-miesięczny termin na przedłożenie zaświadczenia z USC i zgłoszenie zamiaru zawarcia małżeństwa – w sytuacji gdy prawodawca polski ustanawia trzymiesięczny termin ważności zaświadczenia – powodują nie tylko niepotrzebne zamieszanie, ale i są niepraktyczne³⁴. Na podstawie art. 4¹ § 2 duchowny obowiązany jest przyjąć od stron zaświadczenie, jeżeli od jego wydania nie upłynęło więcej jak trzy miesiące.

Do obowiązków duchownego w ramach przygotowania nupturientów do zawarcia małżeństwa, które ma uzyskać skutki cywilne, należy także obowiązek pouczenia narzeczonych o przepisach prawa polskiego dotyczących małżeństwa. Wymóg ten zawarty został w art. 62a p.a.s.c., który stanowi, że „przed zawarciem małżeństwa, które podlega prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego, duchowny informuje osoby zamierzające zawrzeć to małżeństwo o treści podstawowych przepisów prawa polskiego dotyczących zawarcia małżeństwa i jego skutków”³⁵. Obowiązek pouczenia nupturientów zawarty został także w konkordacie z 1993 r. Art. 10 ust. 2 konkordatu stanowi bowiem, iż przygotowanie do zawarcia małżeństwa kanonicznego powinno obejmować pouczenie stron

³⁴ Zob. A. Mezglewski, *Pojęcie „duchownego” w przepisach prawa polskiego o zawieraniu małżeństw*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2(2001), s. 17-18.

³⁵ Z przepisu tego mogłoby wynikać, iż obowiązek pouczenia nupturientów o przepisach prawa polskiego przerzucony został w całości na duchownego, jednak biorąc pod uwagę sformułowanie art. 3 § 3 k.r.o., można dojść do przeciwnego wniosku. Także kierownik USC obowiązany jest dokonać stosownego pouczenia nupturientów przed zawarciem małżeństwa. Szerzej: A. Tunia, *Czynności kierownika USC podejmowane przed zawarciem małżeństwa w formie wyznaniowej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 8(2005), s. 229-258.

o nierozzerwalności małżeństwa kanonicznego oraz o przepisach prawa polskiego dotyczących skutków małżeństwa³⁶.

Prawodawca polski nakazuje zatem pouczyć narzeczonych o sposobie zawarcia małżeństwa i jego skutkach. Zakres tego pouczenia nie został jednak precyzyjnie określony. Wydaje się bowiem, iż pouczenie stron o sposobie (trybie) zawarcia małżeństwa nie jest konieczne, ponieważ w momencie, gdy narzeczeni zgłaszają się do duchownego, są już zdecydowani na określony sposób (formę) zawarcia związku małżeńskiego. Natomiast przepis nakładający na duchownego obowiązek pouczenia narzeczonych o skutkach małżeństwa cywilnego wprowadza pewną niejasność, ponieważ polskie prawo rodzinne nie zna określenia „skutki małżeństwa”. Można jedynie przypuszczać, iż prawodawcy chodzi o pouczenie nupturientów o tych przepisach prawa polskiego, które powodują zmianę stanu prawnego stron w relacjach między sobą. Będą to więc te przepisy, które regulują wzajemne prawa i obowiązki małżonków, ich sprawy majątkowe oraz sprawy o charakterze ściśle osobistym³⁷.

Zakres pouczenia, którego winien dokonać duchowny, określają w sposób wyraźny przepisy prawa wewnętrznego niektórych związków wyznaniowych. Chodzi tu przede wszystkim o postanowienia *Instrukcji KEP z 1998 r.* i *Informację dla duchownych adwentystycznych z 1999 r.* *Instrukcja KEP* poleca, by duchowny zapoznał nupturientów z treścią art. 1, art. 8 oraz art. 23 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (n. 12b). Przepisy te stanowią: art. 1 k.r.o. – o sposobie zawarcia małżeństwa, czyli o istnieniu dwóch możliwości zawarcia małżeństwa: albo tylko cywilnego, albo wyznaniowego ze skutkami cywilnymi, art. 8 k.r.o. – o obowiązkach duchownego i małżonków

³⁶ Konkordat nie wskazuje jednak *expressis verbis*, kto miałby dokonać tego pouczenia. Wyakcentowanie jednak w umowie konkordatowej kwestii pouczenia stron o nierozzerwalności zawieranego przez nich małżeństwa kanonicznego ma na celu pełne uświadomienie im, iż „niezależnie od stopnia trwałości związku cywilnego – małżeństwo kanoniczne jest nierozzerwalne”. W. Góralski, *Zawieranie małżeństwa w świetle Konkordatu*, w: *Prawda o Konkordacie*, pod red. W. Góralskiego, Częstochowa 1994, s. 122-123.

³⁷ Zob. A. Tunia, *Czynności kierownika USC*.

związanych z zawarciem małżeństwa „konkordatowego”, art. 23 k.r.o. zaś o równych prawach i obowiązkach małżonków.

W *Informacji dla duchownych adwentystycznych* postanowiono, iż duchowny powinien zapoznać nupturientów nie tylko z doniosłością zawieranego przez nich związku małżeńskiego w świetle prawa Bożego, ale także z prawami i obowiązkami małżonków, które istnieją w prawie polskim³⁸. Przede wszystkim ma to polegać na zapoznaniu przyszłych małżonków z treścią art. 23 k.r.o. (podobnie jak ma to miejsce w odniesieniu do nupturientów katolickich), a także z treścią art. 24 k.r.o., stanowiącego o tym, że małżonkowie wspólnie rozstrzygają o istotnych sprawach rodziny, oraz art. 26 k.r.o., w którym jest mowa o powstaniu między krewnymi małżonków stosunku powinowactwa. Ponadto prawodawca adwentystyczny poleca zapoznanie stron z art. 30 i 31 k.r.o., które stanowią o powstaniu wspólności majątkowej między małżonkami i konieczności przyczyniania się każdego z nich do zaspokajania potrzeb rodziny oraz solidarnej odpowiedzialności za zaciągane zobowiązania (zob. s. 12).

Porównując oba akty prawa wewnętrznego wymienionych związków wyznaniowych, zauważyć można, iż prawodawca adwentystyczny w większym stopniu zwrócił uwagę na zapoznanie nupturientów z tymi przepisami prawa polskiego, które odnoszą się do skutków małżeństwa, prawodawca katolicki zaś wyróżnił przede wszystkim kwestię sposobu zawarcia małżeństwa, a w zakresie skutków małżeństwa odniósł się tylko do powstania między małżonkami wzajemnych praw i obowiązków (tj. prawa do wspólnego pożycia, pomocy i wierności oraz wzajemnego podejmowania troski o zaspokajanie potrzeb rodziny).

2. PRZYJĘCIE OŚWIADCZEŃ WOLI O UZYSKANIU SKUTKÓW CYWILNYCH

Aby zawierane przez strony małżeństwo wyznaniowe mogło uzyskać skutki w prawie polskim, duchowny musi przyjąć od nupturientów dodatkowe oświadczenia woli w przedmiocie ich powsta-

³⁸ Obowiązki te powinny być ponadto zgodne z prawem Bożym. Zob. *Informacja dla duchownych adwentystycznych*, s. 12.

nia³⁹. Obowiązek ten wynika z przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴⁰, a także z postanowień konkordatu⁴¹. Z analizy przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wynika, iż dodatkowe oświadczenia woli składane przez nupturientów odbiera duchowny, który asystuje przy zawieraniu małżeństwa wyznaniowego⁴², co stwierdza własnoręcznym podpisem.

Próbując zaś określić na postawie powołanych przepisów moment, w którym duchowny ma odebrać te oświadczenia – zgodnie z zasadą *lex retro non agit* – należy przyjąć, iż oświadczenia te winny zostać odebrane przed, a nie po zawarciu małżeństwa wyznaniowego.

Przepisy dotyczące konieczności przyjęcia przez duchownego dodatkowych oświadczeń woli o uzyskaniu skutków cywilnych zawarte zostały także w niektórych przepisach wewnętrznych kościołów i innych związków wyznaniowych, tj. w *Pragmatyce Służbowej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego* z 1998 r.⁴³ oraz w *Instrukcji KEP*

³⁹ Obowiązek ten jest „oryginalnym elementem konkordatu polskiego”, którego nie znają inne umowy konkordatowe, gwarantujące skutki cywilne małżeństwom kanonicznym (J. Krukowski, *Konkordaty współczesne. Doktryna i teksty (1964-1994)*, Warszawa 1995, s. 179). Jednocześnie jest oryginalnym elementem polskiego prawa rodzinnego. Skoro jednak został wprowadzony, należy go traktować jako „*sui generis* umowę w rozumieniu prawa cywilnego”. M. Nazar, *Zawarcie małżeństwa według prawa polskiego z uwzględnieniem postanowień podpisanego 28 lipca 1993 r. konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1996, z. 3, s. 488.

⁴⁰ Kodeks rodzinny i opiekuńczy w art. 1 § 2 stanowi, że „małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu [...]”.

⁴¹ Konkordat stanowi bowiem, iż „od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim, jeżeli [nupturienti] złożą przy zawieraniu małżeństwa zgodne oświadczenie woli dotyczące wywarcia takich skutków [...]”. Zob. art. 10 ust. 1 pkt 2.

⁴² Art. 8 § 2 stanowi bowiem, że „duchowny, przed którym zawierany jest związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła, albo innego związku wyznaniowego, nie może przyjąć [dodatkowych] oświadczeń [...]”.

⁴³ *Pragmatyka* ta powtarza jedynie przepisy prawa polskiego, wskazując, że „małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni [...], złożą wobec uprawnionego duchownego zgodne oświadczenie woli jego zawarcia [...]” (§ 121).

z 1998 r. *Instrukcja KEP* stanowi, że nupturieni mają potwierdzić wolę wywarcia skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego bezpośrednio przed celebrowaniem małżeństwa w kościele w obecności duchownego, który będzie asystował przy zawarciu małżeństwa oraz wobec dwóch pełnoletnich świadków (n. 19).

Należy zauważyć, iż użyte w *Instrukcji KEP* wyrażenie „nupturieni [...] potwierdzają wolę” oznacza, że owa wola wywarcia skutków cywilnych musiała zostać wyrażona przez strony już wcześniej w jakiś nieformalny sposób. Nupturieni mogli ją wyrazić wobec duchownego już podczas kanoniczno-duszpasterskich rozmów przedślubnych. Jeżeli bowiem nie wyraziliby tej woli wcześniej, znaczyłoby to, iż nie chcą, aby zawierane przez nich małżeństwo kanoniczne uzyskało również skutki w prawie polskim i wówczas duchowny musiałby zażądać od nich złożenia zezwolenia ordynariusza miejsca na zawarcie małżeństwa o skutkach wyłącznie kanonicznych⁴⁴. Konferencja Episkopatu Polski postanowiła bowiem uchwałą z dnia 4 czerwca 1998 r.⁴⁵, że wszyscy wierni Kościoła katolickiego w Polsce, zawierając małżeństwo kanoniczne, mają obowiązek uzyskania dla niego skutków cywilnych zapewnionych w konkordacie. Tym samym nie wolno żadnemu duchownemu bez zgody ordynariusza miejsca asystować przy małżeństwie tych osób, które nie chcą, aby zawierany przez nich związek kanoniczny wywarł również skutki w prawie polskim. Ordynariusz miejsca zaś może udzielić stosownego zezwolenia tylko w wyjątkowych wypadkach i tylko z ważnych powodów pastoralnych (n. 3 *Instrukcji KEP* z 1998 r.).

⁴⁴ Wymóg ten określony jest zarówno w kan. 1071 § 1 KPK, jak i w n. 15 *Instrukcji KEP* z 1998 r., która stanowi, iż „małżeństwo kanoniczne bez skutków cywilnych może być zawarte wyłącznie po uzyskaniu pisemnej zgody ordynariusza miejsca”. Należy jednak zauważyć, iż postanowienie *Instrukcji* zawężyło interpretację kan. 1071 § 1 n. 2 KPK. Według wykładni stosowanej w Polsce w latach poprzedzających wejście w życie postanowień konkordatu możliwe było zawarcie małżeństwa kanonicznego, jeśli np. małżeństwo cywilne było w trakcie „załatwiania”, w szczególności gdy był już zaplanowany konkretny termin zawarcia małżeństwa w urzędzie stanu cywilnego.

⁴⁵ Uchwała ta uzyskała *recognitio* Stolicy Apostolskiej pismem (n. 8426/98/RS) z dnia 29 października 1998 r. i niniejszym została promulgowana jako obowiązująca od dnia 15 listopada 1998 r. (zob. n. 4 *Instrukcji KEP* z 1998 r.).

3. OBOWIĄZEK ASYSTOWANIA PRZY ZAWIERANIU MAŁŻEŃSTWA

Obowiązek asystowania przez duchownego przy zawieraniu przez strony małżeństwie wyznaniowym obejmuje przede wszystkim obowiązek przyjęcia zgody małżeńskiej (oświadczenia o zawarciu małżeństwa religijnego), a także konieczność odebrania od małżonków (i świadków) podpisów na zaświadczeniu potwierdzającym zawarcie przez nich związku małżeńskiego, który ma być skuteczny na forum państwowym.

W zakresie określenia podmiotu zobowiązanego (uprawnionego) do asystowania przy zawieraniu małżeństw ustawy regulujące w sposób indywidualny status prawny poszczególnych związków wyznaniowych odsyłają do przepisów prawa wewnętrznego tych związków⁴⁶. Wspomnieć jednak należy, że zgodnie z prawem wewnętrznym

⁴⁶ Jest to art. 15a ust. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1989 r., nr 29, poz. 154, zm. Dz. U. z 1998 r., nr 117, poz. 757), który stanowi, że „osobę duchowną, przed którą składa się oświadczenia o zawarciu małżeństwa określa prawo kanoniczne”; art. 12a ust. 2 ustawy z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1991 r., nr 66, poz. 287 z późn. zm.), który w powyższej kwestii odwołuje się do „prawa wewnętrznego tego Kościoła”; art. 12a ust. 2 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1994 r., nr 73, poz. 323) odwołuje się do „Zasadniczego Prawa Wewnętrznego Kościoła”; art. 8a ust. 2 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1994 r., nr 73, poz. 324) odwołuje się do „Prawa Wewnętrznego Kościoła”; art. 11a ust. 2 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 479) odwołuje się do „Prawa Wewnętrznego Kościoła”; art. 9a ust. 2 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 482) odwołuje się do „Prawa Wewnętrznego Kościoła”; art. 10a ust. 2 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 480) odwołuje się do „Prawa Wewnętrznego Kościoła”; art. 8a ust. 2 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 253) odwołuje się do „prawa wewnętrznego Kościoła”; art. 10a ust. 2 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej

nym większości kościołów i innych związków wyznaniowych osobą asystującą przy zawieraniu małżeństwa nie musi być duchowny tego związku wyznaniowego⁴⁷.

Obowiązkiem duchownego związanym z uzyskaniem skutków cywilnych przez małżeństwo wyznaniowe jest ponadto odebranie od nupturientów i ich świadków podpisów na zaświadczeniu potwierdzającym zawarcie małżeństwa.

Przepisy *Instrukcji KEP* z 1998 r. polecają, aby „bezpośrednio przed celebrowaniem małżeństwa konkordatowego” swoje podpisy na wszystkich trzech egzemplarzach zaświadczenia złożyli zawierający małżeństwo oraz świadkowie, duchowny zaś asystujący ma złożyć swój podpis „dopiero po zawarciu małżeństwa konkordatowego” (n. 19).

Wydaje się jednak, że takie rozwiązanie nie jest właściwe, ponieważ złożenie podpisu przez świadków przed celebrowaniem małżeństwa, a po złożeniu dodatkowych oświadczeń woli o uzyskaniu skutków cywilnych, sugerowałoby, jakoby obecni podczas ceremonii ślubnej świadkowie mieli świadczyć na okoliczność, że oświadczenia zostały złożone w obecności duchownego. Tymczasem podstawową rolą świadków jest świadczenie, że zostało zawarte małżeństwo, zatem winni swój podpis złożyć dopiero po jego zawarciu.

Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 481) odwołuje się do „Prawa Kościelnego”; art. 11a ust. 2 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 245) odwołuje się do „Prawa Wewnętrznego Kościoła”; art. 9a ust. 2 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 251) odwołuje się do „prawa wewnętrznego gmin żydowskich”. Przepisy prawa wewnętrznego wymienionych kościołów i związków wyznaniowych mają zatem w tym wypadku charakter prawa powszechnie obowiązującego.

⁴⁷ W zasadzie tylko w Kościele prawosławnym oraz w Kościele Starokatolickim Mariawitów osobą asystującą przy małżeństwie musi być duchowny. Przepisy wewnętrzne pozostałych dziewięciu kościołów i innych związków wyznaniowych dopuszczają zawarcie związku małżeńskiego wobec innej jak duchowny uprawnionej osoby. Szerzej zagadnienie to omawia A. Mezglewski (*Pojęcie „duchownego”*, s. 5-21).

4. OBOWIĄZKI ZWIĄZANE ZE SPORZĄDZENIEM ZAŚWIADCZENIA O ZAWARTYM MAŁŻEŃSTWIE

Zgodnie z art. 61a ust. 1 p.a.s.c. podstawą sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 k.r.o. jest zaświadczenie sporządzone zgodnie z art. 8 § 2 k.r.o. i przekazane do urzędu stanu cywilnego⁴⁸. Osobą upoważnioną do sporządzenia zaświadczenia o zawartym małżeństwie – zgodnie z art. 27 ust. 2 p.a.s.c. – jest duchowny wymieniony w załączniku do obwieszczenia MSWiA z 2004 r.⁴⁹ Zgodnie zaś z wykazem zawartym w tym załączniku obowiązek sporządzenia stosownego zaświadczenia nałożony został na następujące osoby:

- Kościół katolicki – ordynariusz miejsca, proboszcz, administrator parafii, wikariusz w zastępstwie proboszcza, duchowny w zastępstwie proboszcza,
- Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny – biskup, proboszcz, wikariusz z upoważnienia proboszcza,
- Kościół Ewangelicko-Augsburski – biskup, proboszcz, administrator, wikariusz,
- Kościół Ewangelicko-Reformowany – wszyscy ordynowani duchowni,
- Kościół Ewangelicko-Methodystyczny – pastor parafii,
- Kościół Chrześcijan Baptystów – prezbiter, kaznodzieja,
- Kościół Adwentystów Dnia Siódmego – duchowni starsi,
- Kościół Polskokatolicki – ordynariusz diecezji, proboszcz, administrator parafii,
- Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich – rabin i podrabin,

⁴⁸ Art. 8 § 2 k.r.o. stanowi, że „niezwłocznie po złożeniu [oświadczeń o uzyskaniu skutków cywilnych], duchowny sporządza zaświadczenie, że oświadczenia te zostały złożone w jego obecności przy zawarciu związku małżeńskiego podlegającego prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego”.

⁴⁹ Zob. Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie wykazu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do sporządzenia zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (MP z 2004 r., nr 22, poz. 392).

- Kościół Starokatolicki Mariawitów – Biskup Naczelny, ordynariusz, biskup, proboszcz, administrator parafii,
- Kościół Zielonoświątkowy – prezbiter.

Pewną niejasność w określeniu duchownego, który uprawniony jest do sporządzenia zaświadczenia kierowanego do USC wprowadza n. 18 *Instrukcji KEP* z 1998 r., zgodnie z którym „duchowny, wobec którego nupturienti zawierają małżeństwo konkordatowe, ma obowiązek zatroszczyć się o sporządzenie zaświadczenia o zawarciu małżeństwa, czyli o wypełnienie formularza znajdującego się na drugiej stronie zaświadczenia otrzymanego z urzędu stanu cywilnego”. Nie mniej niejasności zawarty jest w *Informacji dla duchownych adwentystycznych* z 1999 r., która podaje, że „po złożeniu przez nupturientów przyrzeczenia małżeńskiego podczas ślubu kościelnego ze skutkami cywilnymi, duchowny sporządza zaświadczenie stwierdzające, że przyrzeczenie małżeńskie zostało złożone w jego obecności [...]” oraz że „zaświadczenie to podpisują: duchowny, małżonkowie i świadkowie” (s. 13). Ponadto w *Informacji* tej dodano, że „ze względów praktycznych zaświadczenie powinno być już wcześniej przygotowane (wypełnione i ostemplowane) przez duchownego, tj. jeszcze przed uroczystością ślubną, a podczas uroczystości ślubnej – po złożeniu przyrzeczenia małżeńskiego – jedynie uroczystie podpisane” (s. 14).

Zarówno *Instrukcja KEP*, jak i *Informacja dla duchownych adwentystycznych* nie przewidują sytuacji, gdy małżeństwo może zostać zawarte przed duchownym uprawnionym do asystowania, ale nieuprawnionym do sporządzenia zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 k.r.o., czyli przed duchownym, który nie został zamieszczony w wykazie stanowisk Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 2004 r.

5. OBOWIĄZKI ZWIĄZANE Z PRZEKAZANIEM ZAŚWIADCZENIA O ZAWARTYM MAŁŻEŃSTWIE DO URZĘDU STANU CYWILNEGO

Ostatnim obowiązkiem duchownego w procesie zawierania małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej jest przekazanie zaświadczenia o zawartym małżeństwie do urzędu stanu cywilnego. Zgodnie z art. 10 ust. 1 pkt 3 konkordatu, aby zawarte przed duchownym

małżeństwo kanoniczne mogło uzyskać skutki cywilne, musi zostać przekazany do urzędu stanu cywilnego odpowiedni wniosek o dokonanie wpisu tego małżeństwa do akt stanu cywilnego. Wniosek ten duchowny obowiązany jest przekazać w terminie pięciu dni od zawarcia małżeństwa⁵⁰. Podobny termin przekazania zaświadczenia określony został w art. 8 § 3 k.r.o. Stanowi on, że „zaświadczenie, o którym mowa w § 2, wraz z zaświadczeniem sporządzonym przez kierownika urzędu stanu cywilnego na podstawie art. 4¹ § 1 duchowny przekazuje do urzędu stanu cywilnego przed upływem pięciu dni od zawarcia małżeństwa [...]”⁵¹.

Przewidziany w konkordacie i w przepisach prawa polskiego termin pięciu dni na przekazanie zaświadczenia do USC ukształtowany został jako termin zawity. Oznacza to, iż w razie niedopełnienia przez

⁵⁰ Należy jednak zaznaczyć, iż chociaż w konkordacie mowa jest o „wpisaniu” do akt cywilnych zawartego małżeństwa, to jednak mając na uwadze art. 1 § 2 k.r.o. oraz przepisy rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 października 1998 r. w sprawie szczegółowych zasad sporządzania aktów stanu cywilnego, sposobu prowadzenia ksiąg stanu cywilnego, ich kontroli, przechowywania i zabezpieczania oraz wzorów aktów stanu cywilnego, ich odpisów, zaświadczeń i protokołów (Dz. U. z 1998 r., nr 136, poz. 884), należy przyjąć, iż chodzi tu o sporządzenie aktu małżeństwa, a nie o jakikolwiek rodzaj adnotacji.

⁵¹ Podobne postanowienia dotyczące przekazania zaświadczenia do USC zawarły się w przepisach wewnętrznych niektórych związków wyznaniowych. *Instrukcja KEP* z 1998 r. informuje duchownych, iż „przed upływem pięciu dni od zawarcia małżeństwa konkordatowego proboszcz parafii (lub osoba go zastępująca), na terenie której zostało zawarte małżeństwo konkordatowe, ma obowiązek przekazania do USC, właściwego ze względu na miejsce zawarcia małżeństwa, jednego wypełnionego egzemplarza „zaświadczenia o zawarciu małżeństwa” (n. 20a). *Informacja dla duchownych adwentystycznych* zaś powtarza, że „jeden egzemplarz wypełnionego [...] zaświadczenia duchowny ma obowiązek wręczyć małżonkom, a drugi przesłać w ciągu 5 dni do urzędu stanu cywilnego miejsca zawarcia związku małżeńskiego” (s. 13). Pewne polecenie w tej kwestii zawiera także *Prawo Wewnętrzne Kościoła Zielonoświątkowego* oraz *Pragmatyka Służbowa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego*. W *Prawie Wewnętrznym Kościoła Zielonoświątkowego* postanowiono, iż „fakt zawarcia małżeństwa upoważniony pastor zgłasza do urzędu stanu cywilnego w terminie 5 dni” (§ 25 ust. 5), natomiast *Pragmatyka Służbowa* informuje że „duchowny udzielający ślubu jest odpowiedzialny za terminowe przekazanie [...] dokumentów do Urzędu Stanu Cywilnego miejsca zawarcia małżeństwa w terminach ustalonych przez odpowiednie przepisy” (§ 129).

duchownego obowiązku przekazania zaświadczenia w tym terminie kierownik USC nie będzie mógł sporządzić aktu małżeństwa i zawarte przed duchownym małżeństwo wyznaniowe nie osiągnie skutków na forum państwowym. Prawodawca postanowił jednak, iż w razie niemożności zachowania tego terminu z powodu siły wyższej⁵² bieg terminu ulega zawieszeniu na czas trwania przeszkody (art. 8 § 3 zd. 2 k.r.o.)⁵³.

⁵² Pojęcie siły wyższej nie zostało zdefiniowane w kodeksie cywilnym, dlatego też jest różnie interpretowane. W polskiej doktrynie przyjęto, iż siła wyższa (*vis maior*) to zdarzenie nadzwyczajne, zewnętrzne i niemożliwe do zapobieżenia. Jest to zdarzenie o charakterze katastroficznym, którego przyczyną mogą być nieprzewidziane działania sił przyrody (powódź, trzęsienie ziemi) lub nadzwyczajne zdarzenia, powodujące zaburzenia w życiu zbiorowym ludności (wojna, zamieszki w kraju). Jego przyczyną mogą być także akty władzy publicznej, którym jednostka nie jest w stanie się przeciwstawić (zob. W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 182). Należy zatem odróżnić siłę wyższą od zwykłego przypadku (*casus*) i przyjąć, iż przytaczane w literaturze przedmiotu przypadki choroby proboszcza lub jego śmierci nie wyczerpują znamion siły wyższej, gdyż nawet w razie nagłej choroby duchownego, uniemożliwiającej mu spełnienie ciężącego na nim obowiązku, istnieją podstawy legalnego sprawowania „funkcji proboszczowskich”. W Kościele katolickim zastosować można kan. 541 § 1 KPK, dotyczący wakatu urzędu proboszcza. Znamiona siły wyższej mogłaby wypełnić dopiero epidemia choroby zakaźnej, która dotknęłaby szerszą grupę ludzi, w tym także uprawnionego duchownego. Nie może to być tylko indywidualny przypadek zachorowania. Uznanie, iż siła wyższa miała miejsce z powodu choroby lub śmierci duchownego, mogłoby nastąpić wówczas, gdyby obowiązek przekazania zaświadczenia spoczywał na duchownym jako osobie fizycznej. Duchowny jednak w tym przypadku traktowany jest jako organ osoby prawnej. Dlatego jeżeli nie ten organ, to inny powinien dopełnić wymaganego obowiązku. Zob. A. Mezglewski, *Przepisy wprowadzające w życie instytucję małżeństwa konkordatowego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1999, z. 1, s. 266-267.

⁵³ *Instrukcja KEP* z 1998 r. stanowi w tej kwestii, iż „nieprzekazanie zaświadczenia o zawarciu małżeństwa w przewidzianym terminie 5 dni spowoduje, że urząd stanu cywilnego nie będzie mógł sporządzić aktu małżeństwa i w konsekwencji małżeństwo kanoniczne nie uzyska skutków cywilnych (n. 21a). Zagadnienie to wyjaśnia także *Informacja dla duchownych adwentystycznych*: „termin pięciu dni jest zawity, czyli w przypadku jego przekroczenia nie może zostać przywrócony. Po jego upływie zaświadczenie sporządzone przez duchownego traci moc prawną, w następstwie czego kierownik urzędu stanu cywilnego nie może sporządzić aktu małżeństwa, a przyrzeczenie małżeńskie nie może rodzić skutków cywilnych” (s. 14).

W razie zaistnienia siły wyższej zaświadczenie należy przekazać do właściwego urzędu stanu cywilnego niezwłocznie po jej ustaniu, podając przyczynę, która spowodowała zwłokę. Oceny, czy przyczyną spóźnionego przekazania przez duchownego zaświadczenia do USC było działanie siły wyższej, dokonać może wyłącznie kierownik USC, który w tym celu ma prawo przeprowadzić postępowanie wyjaśniające (art. 22 p.a.s.c.)⁵⁴.

Przepisy prawa o aktach stanu cywilnego oraz rozporządzenia MSWiA z 1998 r. wskazują, do którego urzędu stanu cywilnego duchowny ma przekazać zaświadczenie. Przepis § 18 ust. 3 rozporządzenia MSWiA stanowi bowiem, że „jeden [egzemplarz zaświadczenia] przeznaczony jest dla kierownika urzędu stanu cywilnego sporządzającego akt małżeństwa”, natomiast art. 12 ust. 3 p.a.s.c. dodaje, że „akt małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego sporządza się w urzędzie stanu cywilnego właściwym ze względu na miejsce zawarcia małżeństwa”.

Sposób, w jaki może zostać przekazane zaświadczenie do urzędu stanu cywilnego, określony został w art. 8 § 3 k.r.o. oraz art. 61a p.a.s.c. Choć ustawodawca nie postanowił tego wyraźnie, z przepisów tych wynika, iż duchowny może przekazać zaświadczenie na dwa sposoby. Może to uczynić bezpośrednio lub za pośrednictwem poczty. Art. 8 § 3 k.r.o. stanowi bowiem, że „nadanie [zaświadczenia] jako przesyłki poleconej w polskiej placówce pocztowej operatora publicznego jest równoznaczne z przekazaniem do urzędu stanu cywilnego”. Podobnie o możliwości przekazania zaświadczenia za pośrednictwem poczty stanowi art. 61a p.a.s.c., regulując zasady postępowania w przypadku utraty zaświadczenia nadanego jako przesyłka w urzędzie pocztowym. Zgodnie bowiem z art. 61a ust. 4 p.a.s.c., jeżeli zaświadczenie przekazywane do USC jako przesyłka polecona

⁵⁴ Pięciodniowy termin, który został zawieszony z powodu działania siły wyższej, po jej ustaniu nie biegnie od początku, lecz nabiera swej mocy. Oznacza to, że jeżeli zdarzenie posiadające znamiona siły wyższej nastąpiło w trzecim dniu biegu pięciodniowego terminu przekazania zaświadczenia do USC, to po ustaniu jej działania terminem niezwłocznym dla przekazania zaświadczenia byłby termin dwudniowy. Wydaje się jednak, iż w konkretnym przypadku trudno będzie ocenić, czy działanie siły wyższej już ustąpiło.

zostanie utracone przed dotarciem, duchowny obowiązany będzie (na wniosek kierownika USC) potwierdzić treść przekazanego zaświadczenia oraz dostarczyć dowód nadania przesyłki pocztowej.

Dokładniej sposób przekazania zaświadczenia określa *Instrukcja KEP* z 1998 r., która przewiduje, że duchowny może sporządzone przez siebie zaświadczenie przekazać do właściwego USC wprost za potwierdzeniem odbioru (osobiście lub przez posłańca) lub może je nadać – zgodnie z art. 8 § 3 k.r.o. – w polskim urzędzie pocztowym, w takim jednak wypadku powinien zachować dowód nadania przesyłki poleconej (n. 20b).

Możliwość dostarczenia zaświadczenia za pośrednictwem poczty podkreśla nie tylko *Instrukcja KEP* z 1998 r., ale także *Pragmatyka Służbowa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego*, stanowiąc, że duchowny jest odpowiedzialny za przekazanie listem poleconym dokumentów do USC (§ 129).

Można by jednak rozważyć kwestię, czy zaświadczenia o zawartym małżeństwie nie mogłyby dostarczać sami małżonkowie, wszakże chodzi o ich interes prawny⁵⁵.

*

Mając na uwadze wszystkie obowiązki duchownego związane z zawarciem małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej, można dojść do przekonania, iż – nie odejmując wagi innym – obowiązek sporządzenia i przekazania zaświadczenia o zawartym małżeństwie jest obowiązkiem najważniejszym. Zaświadczenie to jest bowiem jedynym dowodem dopełnienia ciężących na duchownym (ale także na małżonkach i świadkach) obowiązków związanych z uzyskaniem skutków cywilnych dla małżeństwa wyznaniowego. Dlatego można uznać, iż zaświadczenie to jest jedyną podstawą rejestracji małżeństwa w urzędzie stanu cywilnego.

⁵⁵ Por. A. Mezglewski, *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanis, Warszawa 2006, s. 148-149.